

OKOLNOSTI NE/SVOBODY ZADLUŽOVÁNÍ SENIORŮ

Circumstances of freedom/absence of freedom of seniors' indebtedness

Kristýna Krušinská

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha

Summary

The issue of indebtedness and over indebtedness of population is still a very current topic. The article therefore first discussed the most common causes. Lots of them also relate to senior population, however, this group usually avoids the obligations which have the form of the consumer credits and other loans. The seniors save money for the purchase of goods or services rather than lend. In practice there are recurring cases when they take over these obligations without corresponding with their property or income situation. It is often about cases when the decision to take the obligation was the consequence of the pressure from their neighbourhood. Therefore there are described five model cases which are based on author's experience from practice in citizen advice bureau.

If the senior doesn't pay off the obligation – either because he thinks that the debt is repaid by the child how it was promised, or he isn't able to pay off the obligation etc., it can result in a number of unpleasant consequences which are listed also in the connection with the model cases.

However, as there is no universal cause of indebtedness, there is no universal and guaranteed way to prevent it. The attention must be given to all participants. This means in the case of senior citizens in particular both to strengthen the sense of their own freedom to decide and to punish those who try to suppress it. Furthermore are described both various preventive measures and briefly outlined the difficulties in solving already existing problems.

Key words: *senior – freedom – indebtedness*

Souhrn

Problematika zadlužování a předlužování obyvatel je stále velmi aktuálním tématem. V článku jsou proto nejprve zmíněny nejčastější příčiny. Z nich se řada týká i seniorské populace, ačkoliv ta se zpravidla závazkům v podobě spotřebitelských úvěrů a jiných půjček vyhýbá. Na koupi zboží či služeb si senioři spíše našetří, než půjčí. V praxi se však opakovaně objevují případy, kdy na sebe tyto závazky převezmou, aniž by to odpovídalo jejich majetkové a příjmové situaci. Mnohdy se jedná o případy, kdy rozhodnutí přijmout na sebe závazek bylo ze strany seniora důsledkem nátlaku okolí. Popsáno je proto pět modelových případů, které vycházejí ze zkušeností autorky z praxe v občanské poradně.

Pokud pak závazek senior nesplácí – ať už z důvodu, že si myslí, že dluh splácí dítě, jak slíbilo, nedokáže závazek splácet apod., může to pro něj mít řadu nepříjemných důsledků, které jsou rovněž v souvislosti s modelovými případy uvedeny.

Nicméně stejně jako neexistuje jedna univerzální příčina vzniku předlužení, neexistuje ani jeden univerzální a zaručený způsob, jak mu předcházet. Pozornost se musí věnovat všem zúčastněným. To v případě seniorů znamená zejména jednak posilovat jejich vědomí vlastní svobody se rozhodovat, jednak postihovat ty, kteří se jí snaží potlačovat. Popsána jsou proto jak různá preventivní opatření, tak krátce nastíněna úskalí při řešení již vzniklých potíží.

Klíčová slova: *senior – svoboda – zadlužování*

Submitted: 2013-01-16 • Accepted: 2013-03-18 • Published online: 2013-06-28

PREVENČE ÚRAZŮ, OTRAV A NÁSILÍ: 9/1: 67–72 • ISSN 1801-0261 (Print) • ISSN 1804-7858 (Online)

ÚVOD

Problematika zadlužování a předlužování obyvatel se týká celé společnosti, seniory nevyjímajíce. Stejně jako ve zbytku populace se i mezi nimi můžeme setkat s osobami, které jsou zcela bez dluhů, s osobami zadluženými i osobami předluženými. Dokonce již vznikla speciální metodika na zvyšování finanční gramotnosti seniorů (Pavelková, 2012). Na začátku je důležité uvědomit si rozdíl mezi někdy zaměňovanými termíny zadlužení a předlužení. Za sociálněpatologický je považován stav předlužení, ne každý dluh ovšem znamená předlužení (Novesky et al., 2009). O něm hovoříme tehdy, není-li osoba schopna plnit své závazky, obvykle z důvodu, že její příjmy nepostačují krýt výdaje.

Příčin zadlužování a následného předlužování existuje mnoho, např.:

- mediální propagace nadměrné spotřeby;
- rozsáhlé reklamní kampaně podporující život na dluh;
- snadná dostupnost úvěrů, půjček atd.;
- rizikové jednání (jízda načerno, ...);
- snaha pořádit si vlastní bydlení;
- snaha pomoci příbuznému/známému;
- životní strategie;
- nízká finanční gramotnost (žádná nebo ne pečlivá práce s osobním a rodinným rozpočtem, příliš mnoho závazků, ...);
- nezaměstnanost;
- odchod do důchodu;
- ztráta partnera (rozvod, rozchod, smrt);
- nemoc (ztráta/snížení příjmu, zvýšení výdajů);
- zvýšení výdajů souvisejících s bydlením.

V jednotlivých případech se můžeme setkat jak pouze s jednou z nich, tak i s jejich kombinací. Některé z nich ani není člověk schopen ovlivnit vlastní vůlí. Někdy je jeho vůle cíleně oslabována zvenčí – právě reklamou, blízkými osobami apod.

Modelové případy

Řada z výše uvedených příčin se týká i občanů v seniorském věku. Níže popsané modelové případy jsou inspirovány skutečnými příběhy klientů Občanské poradny REMEDIUM, v níž autorka od roku 2007 působí. Nejsou nijak ojedinělé, právě naopak. S podobnými situacemi se na poradnu obrací čím dál větší množství seniorů.

Modelový případ č. 1 – „Rodič zachránce I.“

„Paní Anna je již deset let v důchodu, bydlí se svým dospělým nezaměstnaným synem. Na rozdíl od něj

paní Anna stále pracuje – má několik brigád. I přesto však má potíže s financemi. Platí veškeré náklady domácnosti, syn již nemá nárok ani na podporu v nezaměstnanosti. Postupně utratila i své úspory, časem si kvůli několika nečekaným výdajům musela půjčit. Nyní ale o jednu z brigád přišla, její schopnost splácet se tím značně snížila. Začala proto ještě více šetřit, zejména na nákupu potravin. To ovšem vadí jejímu synovi, který je vůči ní čím dál hrubější...“

Modelový případ č. 2 – „Rodič zachránce II.“

„V podobné situaci je i pan Bedřich – i on bydlí se svým synem, kterého živí. Jednou za dva týdny navíc do domácnosti na víkend přibývá vnuk pana Bedřicha, kterého má velmi rád. Obává se, že kdyby synovi sdělil, aby z bytu odešel, přijde i o vnuka. Nyní se stalo něco, co panu Bedřichovi rovněž dělá velké starosti. Byt, jenž má pronajatý od obce, půjde do privatizace. Panu Bedřichovi již byla doručena písemná nabídka. Současně mu začaly přicházet i dopisy od různých společností i osob, v nichž mu navrhují různé možnosti, jak by mu mohly s privatizací pomoci. Pan Bedřich na koupi bytu nemá peníze, ví, že sám by privatizovat nemohl. Ani mu nikdo nepůjčí, už teď, když si občas potřebuje půjčit na provoz domácnosti, se musí obracet na nebankovní společnosti. Jeho synovi se ovšem zalíbila nabídka pana Nováka, který o sobě tvrdí, že se snaží ulehčit lidem, jež jsou právě v takové situaci jako pan Bedřich. Nabízí 150 tisíc korun za to, když pan Bedřich podepíše smlouvu, v níž se pan Novák zaváže privatizaci bytu zaplatit a pan Bedřich jej na něj ihned po nabytí vlastnictví převede. Pan Novák také slibuje, že panu Bedřichovi najde hezký nový nájemní byt. Pan Bedřich si není jistý, ve svém bytě bydlí rád, je zde zvyklý a navíc představa stěhování se mu vůbec nelíbí. Syn ovšem jeho pochybnosti odmítá chápat. Dennodenně svého otce přesvědčuje, že není jiné řešení, než přijmout nabídku pana Nováka. Samozřejmě i předpokládá, že si rozdělí peníze ‚půl na půl‘. Co by přece s tolika penězi pan Bedřich dělal...“

Modelový případ č. 3 – „Předváděcí akce“

„Naopak paní Cecilie má se svými oběma dětmi velmi dobré vztahy. Právě proto je nechce obtěžovat s tím, co ji nyní trápí – ví, že toho samotné mají dost. Paní Cecilii totiž její kamarádka přemluvila, aby si udělala výlet. Jeho součástí měla být krátká prezentace novinek mezi domácími spotřebiči. Ve skutečnosti však byly odvezeny do jedné z restaurací poblíž zámku, který měl být cílem výletu a několik hodin v něm musely sledovat předvádění zázračných polštářů, hrců a dalších věcí. Paní Cecilii to velmi ne bavilo, měla

hlad, vzduch byl rychle vydýchaný, a tak téměř začala usínat. V tom moderátor začal vykřikovat číslo její židle a že má ohromné štěstí, vyhrála padesátiprocentní slevu na sadu hrnců, které vaří zcela zdravě a bez zbytečných fosfátových derivátů. Paní Cecilie sice nerozuměla tomu, co tím moderátor přesně myslí, ale vypadal opravdu nadšeně. Než si stačila uvědomit, co dělá, stála na pódiu a podepisovala jakousi smlouvu. No co, pomyslela si, aspoň podělím děti na Vánoce. Jeden z pracovníků společnosti ji i s hrnci ihned odvezl autem až domů, celou cestu něco povídal. V klidu si proto pročetla smlouvu až doma a ke svému zděšení zjistila, že se zavázala za hrnce zaplatit 20 tisíc Kč. Protože je na místě neměla, podepsala zároveň i smlouvu o úvěru...“

Modelový případ č. 4 – „Racionální přístup“

„Manželé David a Eva měli starou lednici, která již začala být poruchová. Rozhodli se proto našetřit si na novou. Své dosavadní úspory použít nechtěli, dokud by to nebylo nezbytně nutné. Ve chvíli, kdy měli naspoleču již třetinu částky, zjistila paní Eva, že v blízkém obchodě s elektronikou mají akci – lze si vzít zboží na úvěr a přitom navíc nezaplatit ani korunu. Ze začátku jim to připadalo divné, obrátili se proto na občanskou poradnu, kde jim poradkyně po prostudování smluvních podmínek sdělila, že opravdu navíc nic nezaplatí. Manželé se proto rozhodli si úvěr vzít, i když to původně neměli v plánu. Vliv na jejich rozhodování měla i skutečnost, že nová lednice měla deklarovanou podstatně nižší spotřebu elektrické energie – ve výsledku by tedy měli ještě ušetřit...“

Modelový případ č. 5 – „Impulzivní přístup“

„Pan František se rozhodl koupit si lepší televizi. Ta stará měla malou obrazovku a špatně na ni viděl. Většina jeho známých se mu již dříve chlubila novou, „placatou“ televizí. Protože bylo pár dní po Vánocích, neměl k dispozici potřebnou finanční částku. Chodil si proto zatím televize jen prohlížet. Pátý den jej v obchodě zastavil muž, který mu sdělil, že televizi může mít okamžitě – stačí, když si ji vezme, „na splátky“. Splátka bude pouhé 2 tisíce Kč. Tato představa se panu Františkovi líbila, usoudil, že takovou částku bude splácet bez problémů. Podepsal tedy vše, co mu tento muž předložil, a hrdě si nesl krabici s televizí domů. O pár dní později, když měl zaplatit nájemné, zjistil, že situace až tak bezproblémová není. Zapomněl totiž na to, že bude mít od ledna zvýšené nájemné. Najednou mu chybělo v rozpočtu 500 Kč a musel se rozhodnout, co bude dělat. Nakonec tedy poslal splátku za televizi o tuto částku nižší. Půjčila mu přece velká firma, těm to nebude vadit. Byl však

velmi nepříjemně překvapen, když mu za několik týdnů přišel doporučený dopis, v němž mu poskytovatel úvěru oznámil, že se ocitl v prodlení, a proto po něm vyžaduje zaplacení celého závazku najednou...“

Všechny popsané případy, až na příběh manželů Davida a Evy, končí často exekucí. (A ani u těchto manželů se nedá možnost vzniku potíží se splácením stoprocentně vyloučit – např. kdyby jeden z nich zemřel a výrazně tak poklesl příjem domácnosti.) Vzrůstající počet seniorů, jimž je exekurován důchod, dokládají i čísla publikovaná Českou správou sociálního zabezpečení. K poslednímu červnu roku 2012 evidovala více než 64 tisíc důchodů s exekucí. (Zde je však nutné uvědomit si, že se jedná nejen o starobní důchody, ale i invalidní, sirotčí atd.)

Za první pololetí loňského roku vyplatila téměř 742 milionů Kč, za celý předloňský rok to bylo více než 1,1 miliardy Kč. Meziročně počet exekucí na důchod vrostl o 5,6 % (Česká správa sociálního zabezpečení, 2012).

Závazky se totiž senioři zpravidla pokoušejí řádně hradit, ne vždy se jim to ale podaří. Pokud tomu tak není, zahájí obvykle věřitel soudní (nebo rozhodčí) řízení a jestliže ani pak není dluh uhrazen, předá pohledávku k vymáhání soudnímu exekutorovi. Samotný proces vedoucí až k případné exekuci se u seniorů nijak neliší a byl již mnohokrát popsán (např. Noveský, 2009), proto se mu tento text podrobněji nevěnuje.

Takový vývoj je ovšem pro většinu dlužníků významnou psychickou zátěží. Řada seniorů, kteří kvůli této situaci navštíví občanskou poradnu, zmiňuje, že se za ni stydí. Nicméně ve výsledku může být „pouhá“ exekuce důchodu ještě relativně dobrým následkem. Podíváme-li se na pokračování příběhu pana Bedřicha, zjistíme, že součástí smlouvy s panem Novákem byla ustanovení řady povinností, při jejichž nedodržení se zavazuje platit vysokou smluvní pokutu. Ve smlouvě rovněž nebylo upraveno, jaký „hezký nový“ nájemní byt má pan Novák sehnat. Pan Bedřich, který s touto smlouvou navštívil občanskou poradnu, byl na možná rizika upozorněn. Přesto na další konzultaci poradkyni sdělil, že smlouvu podepsal, protože „jinak by se se synem nedalo vydržet“. Jak se bude nakonec jeho bytová situace vyvíjet, lze velmi těžko odhadnout. Bohužel z hlediska zadlužování se dá na základě jeho sdělení během jedné z posledních konzultací, že si musel vzít opět několik půjček, aby měl na provoz domácnosti, usuzovat, že v brzké době skončí ve stavu předlužení. V každém případě jeho příběh ilustruje jednu z důležitých okolností zadlužování a před-

lužování (nejen) seniorů – ani dostatek informací, často varujících, nemusí vzniku rizikového závazku zabránit. Stejně tak u paní Cecílie je možné pozorovat další z rysů, typických právě pro seniory – mnohdy se neobráť s žádostí o pomoc na své okolí, protože nechce obtěžovat. Pokud se k tomu přece jen odhodlají, bývá nezřídka pozdě – veškeré lhůty na možné vyvázání se ze smluv již mezitím uplynou a jim nezbude nic jiného, než splácet zboží, které obvykle ani nepotřebují. Problematika společností, které se snaží podobným způsobem jako v případě paní Cecílie na úkor seniorů obohatit, je téma samo o sobě. Zde se o svobodě již opravdu hovořit nedá ani v nejmenším. Naopak se můžeme dostat až do oblasti trestního práva a platnosti právních úkonů.

Možnosti prevence

Zcela zabránit zadlužování a předlužování nelze. Není možné lidem zakázat si půjčovat (některé závazky navíc ani nevznikají dobrovolně, např. pokuty). Vždyť úvěrové systémy jsou dokonce o cca 1 000 let starší než samotné peníze (Graeber, 2012). Půjčky a úvěry měly a mají důležitou roli v rozvoji naší civilizace (Ferguson, 2011). Je však důležité podporovat to, aby zadlužování bylo co nejvíce svobodné a lidé na sebe brali závazky s plnou odpovědností. Ondřej (2012) upozorňuje, že rozhodnutí jednotlivce ve vlastních ekonomických otázkách musí být výrazem jeho svobodné vůle, ačkoliv v konkrétních případech mohou mít vliv i další okolnosti, jež jednotlivce ovlivnit nemůže.

Uvažujeme-li o tom, co to vlastně svoboda je, můžeme vyjít z modelu svobody jako hry postavené na pravidlech (vymezených právech, ale i povinnostech), která jsou obsažena již v její podstatě. Ty „hru“ ovšem neomezují, naopak ji umožňují (Sokol, 2007).

V ideálním případě tedy tato pravidla existují, „hrájící“ je zná a jsou dodržována. Úkolem společnosti je pravidla v oblasti zadlužování vytvořit, umožnit lidem se s nimi seznámit a kontrolovat jejich dodržování. Těmito pravidly není jen legislativa, ale i např. jak tvořit a vést rozpočet. Stejně důležité však je, že se s nimi jednotlivci doopravdy seznámí a dodržuje je. S tím je v praxi často problém. Pravidla existují, ne všichni je znají a ještě méně lidí je dodržuje. Společnost obvykle reaguje vytvářením dalších pravidel, která jsou již spíše překážkami. Počítá s tím, že lidé jsou pohodlní se sami s něčím seznámit a dodržovat to. Snaží se odpovědnost za „nepředlužování“ dát na někoho jiného – většinou poskytovatele půjček. Je to totiž také snazší, než řešit příčinu. Tento postup v mnoha dlužnících ale

ještě více posiluje pocit, že pravidla není potřeba znát, protože „stát mě ochrání“. Skutečnost, že tomu tak není, zpravidla poznají pozdě.

V případě seniorů je však situace komplikovanější. Dle zkušeností autorky získaných v občanské poradně senioři často výše nastíněná pravidla znají a snaží se je dodržovat, ačkoliv se lze samozřejmě setkat i s osobami uvažujícími podobně impulzivně jako pan František. Převážně se ovšem řídí tím, že „když na něco nemám, tak si to nekupuji“. Pokud se rozhodnou vzít si půjčku, snaží se vycházet ze svých možností, což lze pozorovat na průměrné výši spotřebitelského úvěru v této věkové kategorii (Husák, 2013). Všechny tyto zásady nicméně mizí ve chvíli, kdy se objeví další „hráč“, který na ně začne vyvíjet tlak – ať už se jedná o potomka, vnuka, prodejce nebo někoho jiného. V tom okamžiku mnohdy ztrácejí ostražitost. Snaží se pomocí nebo naopak uniknout z nepříjemné situace. Hovoří o obavách z narušení rodinných vztahů, pocitu zmatku či strachu nebo touze být užitečný – tj. např. ulehčit dceři zakoupením nádobí, které „vaří samo“ (Vágnerová, 2000). V některých případech, jako např. u paní Anny, může hrát roli domácí násilí. Z hlediska typologie dlužníků pak senioři patří nejčastěji do typu „dlužník-záchranář“. Pro něj je typické, že jeho závazky nevznikají z důvodu uspokojení vlastních potřeb (Krušinská, Skuhrová, 2013).

Protože nejčastější příčinou (i když ne jedinou) předlužování seniorů je omezení jejich svobody samostatně se o vzniku závazku rozhodnout, je důležité preventivní opatření směřovat tímto směrem. Odpověď na otázku, jak jejich svobodu rozhodování opět posílit, už tak snadná není. Určitě to však není přidáváním dalších a dalších pravidel. Je nutné soustředit se spíše na uvědomění si hranic vlastní svobody i odpovědnosti a odpovědnosti jiných, ať už jsou to děti, vnoučata, sousedi, prodejci atd. A to nejen na úrovni obecných informací, neboť těch je široké veřejnosti, seniory nevyjímaje, překládán dostatek, ale i informací vztahujících se přímo ke konkrétní situaci a také dovedností.

Konkrétní informace o svých právech a povinnostech v určité situaci se senioři mohou bezplatně dozvědět např. právě v občanských poradnách, které poskytují sociální službu odborného sociálního poradenství. Existují také poradny specializované přímo na spotřebitele či dlužníky. Mnoho poraden realizuje i semináře a vytváří a distribuuje informační letáky. Aby však senioři mohli těchto služeb využít, je nezbytné zajistit, aby o nich věděli, a také, aby pro ně byly místně i časově dostupné.

Ovšem vědět, že mám právo říci ne, a skutečně je dokázat říci jsou dvě odlišné věci. Popis vhodných metod však již přesahuje rámec občanského poradenství a tedy i oblast působení autorky, doporučit lze odbornou literaturu z oblasti komunikace a sociální aktivizace seniorů.

Neméně významné je pak i důsledně postihovat ty, kteří cíleně a s vidinou vlastního prospěchu svobodu druhých (a nemusí se samozřejmě jednat pouze o seniory) potlačují. V případě spotřebitelské oblasti je v tomto kompetentní Česká obchodní inspekce, jež může ukládat pokuty. Žádoucí je jistě i medializace konkrétních kauz a upozorňování na nekalé či agresivní obchodní praktiky. Pokud by jednání naplňovalo skutkovou podstatu nějakého trestného činu, např. vydírání, je na místě i trestní postih. Preventivní charakter mají zmíněné postihy nejen vůči těm, kterým se, jestliže dotyčné dostatečně citelně zasáhnou, jejich počínání nevyplatí, ale i vůči lidem tímto chováním postiženým, neboť společnost tak dává najevo, co je již nepřijatelné.

Možnosti řešení již existujících potíží

Podobně jako o okolnostech vzniku zadlužování a předlužování seniorů je možné a i důležité uvažovat o způsobech řešení již vzniklých potíží, neboť přes veškerou snahu není reálné zadlužování a předlužování zabránit. Oč snazší je se v pozici dlužníka ocitnout, o to těžší bývá se z ní dostat, zejména proto, že je zapotřebí aktivní přístup. A právě zde můžeme spatřit úskalí, která budou z důvodu provázanosti se svobodou rozhodování krátce nastíněna.

Pro případ, kdy senior chce svou situaci řešit, je podstatná dostupná informační a mnohdy i emocionální podpora. Obojí může získat v již zmiňovaných poradnách. Např. paní Cecílie má právo ve lhůtě 14 dnů odstoupit od kupní smlouvy a zboží vrátit, čímž by zanikla i smlouva o úvěru. Nezřídká se ale stává, že kupujícímu tato lhůta „uteče“. Nebo prodejce nevrátí peníze a pak nezbyvá jiné řešení než občanské soudní řízení (pokud je ve smlouvě platná rozhodčí doložka, pak řízení rozhodčí). Řeší se platnost odstoupení od smlouvy, důkazní břemeno je na žalobci a soud je v těchto případech místně

příslušný dle bydliště či sídla žalovaného. Soud by se tak leckdy odehrával ve značné vzdálenosti od bydliště seniora. Ze zkušenosti lze říci, že již tyto skutečnosti naprostou většinu seniorů od vymáhání svých práv odradí.

Setkat se můžeme i s tím, že mnoho lidí v situaci paní Anny či pana Bedřicha i přes varování okolí odmítne „jít proti vlastnímu dítěti“. Stejně tak pan František může dál setrvávat ve svém přesvědčení, že „prostě nemá a věřitel se s tím musí nějak srovnat“. Tato rozhodnutí nelze než respektovat. Ovšem to neznamená, že se nemohou postupem času změnit. Proto je důležité vést veřejnou diskusi o právech a povinnostech (důsledky jejich porušení nevyjímajíc) jednotlivce i jeho okolí, a jestliže svůj názor pozmění, zajistit, aby v takovém případě měl možnost získat potřebnou podporu pro hledání a uskutečňování řešení.

ZÁVĚR

Vydeme-li z modelu svobody jako hry, je zřejmé, že pravidla v oblasti dluhů stanovena jsou a přidávání dalších je spíše na škodu. Seniorská populace tato pravidla obvykle zná a dodržuje, avšak pouze do okamžiku, než se dostane pod tlak okolí. V takovou chvíli ve svém rozhodování nezřídká ztrácí ostražitost a racionalitu. Senioři pak podepisují smlouvy, které jsou pro ně v lepším případě pouze nevýhodné, v horším ohrožující. Ve výsledku se mohou ocitnout v exekučním řízení, přijít o byt apod. Je proto důležité činit co nejvíce preventivních kroků, aby k těmto situacím nedocházelo, ačkoliv zabránit tomu zcela nelze. Podporovat je nutné zejména informovanost seniorů o jejich právech i povinnostech, a to jak před vznikem závazků, tak i poté, a neopomíjet ani komunikační dovednosti. Žádoucí je rovněž upozorňovat na případy, v nichž je svoboda rozhodování seniorů potlačována a důsledně postihovat ty, kteří se na tom podílejí.

Na vznik této publikace byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT – 2013).

LITERATURA

1. Česká správa sociálního zabezpečení (2012). Úhrada dluhu srážkami ze mzdy může trvat i několik let [online] [cit. 2012-10-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2012/2012-08-23-uhrada-dluhu-srazkami-z-uchodu-muze-trvat-i- nekolik-let.htm>>
2. Ferguson N (2011). Vzestup peněz. Finanční dějiny světa. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0337-3.
3. Graeber D (2012). Dluh: Prvních 5000 let. Brno: Bizbooks. ISBN 978-80-265-0044-5.
4. Husák J (2013). Sociální postavení spotřebitelů. In: Ondřej J a kol. Spotřebitelské smlouvy a ochrana spotřebitele: Ekonomické, právní a sociální aspekty. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-446-9.
5. Krušinská K, Skuhrová P (2013). Dlužník a jeho oddlužení. In: Ondřej J a kol. Spotřebitelské smlouvy a ochrana spotřebitele: Ekonomické, právní a sociální aspekty. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-446-9.
6. Noveský I, Tuvora J, Kotýnková M, Kopecký L, Kotíková J, Abrahámek J, Kasai J, Pelcák S, Bělík V, Kudelová M, Masníkosová P, Fiala et al. (2009). Slabikář finanční gramotnosti. Praha: COFET. ISBN 978-80-254-4207-4.
7. Ondřej J (2012). Některá rizika spojená se zadlužováním domácností při uzavírání spotřebitelských smluv (úvěrů). In: Ondřej J a kol. Zadlužení fenomén současnosti. Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií. ISBN 978-80-86744-92-6.
8. Pavelková, J (2012). Vzdělávání seniorů v oblasti finanční gramotnosti. In: Ondřej J a kol. Zadlužení fenomén současnosti. Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií. ISBN 978-80-86744-92-6.
9. Sokol, J (2007). Moc, peníze a právo. Esej o společnosti a jejích institucích. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-066-6.
10. Vágnerová M (2000). Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál. ISBN 80-7178-308-0.

✉ **Kontakt:**

Mgr. Kristýna Krušinská, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, U Kříže 8, 158 00 Praha 5-Jinonice
E-mail: krusinska.kristyna@seznam.cz